

NOVÁ ROLE „PŘÍHRANIČNÍCH“ CENTER VE „SJEDNOCENÉ“ STŘEDNÍ EVROPĚ

Milan Körner

Úplně otevření hranic vyplývající ze vstupu České republiky a dalších nových členských zemí EU do schengenského prostoru vytváří předpoklady pro postupnou optimalizaci vazeb v osídlení v příhraničních územích. Mimo opětovného společného rozvoje v minulosti rozdělených měst lze předpokládat i určité změny v hierarchii osídlení, případně širší regionální působnost některých center. Týká se to především v minulosti rozdělených měst, ale i dalších měst vytvářejících společný urbánní útvar, či měst velmi blízkých, kde lze předpokládat rozsáhlou možnost spolupráce. Vzhledem k různým legislativním, ekonomickým a jazykovým překážkám se však nebude jednat o rychlý proces.

Česká republika je po velké části svého obvodu vymezena pohořími. Tato skutečnost znamená, že významnější centra osídlení jsou většinou ve větší vzdálenosti od hranic se sousedními státy. V horských oblastech tedy většinou leží spíše centra nižší nebo lokální úrovně. Výjimky jsou zejména na Ostravsku, které integrálně navazuje na území Horního Slezska, na jižní Moravě (jak ve vztahu k Slovensku, tak k Dolnímu Rakousku). Zcela mimořádná je situace Chebska.

V období před a po II. světové válce došlo v českém pohraničí k významným demografickým změnám. Nejdříve k odchodu části českého obyvatelstva v důsledku odtržení Sudet (území s převahou německého obyvatelstva), následně pak k vysídlení výrazně vyššího počtu Němců z českého pohraničí. V některých městech původně nepřesahoval počet českého obyvatelstva pět procent.

Následné dosídlování pohraničí probíhalo velmi odlišně. Zatímco v území sousedícím s bývalým NDR a Polskem byl víceméně obnoven předválečný stav, v území sousedícím se Spolkovou republikou Německo (před sjednocením) a Rakouskem k významnějšímu nárůstu počtu obyvatel nedošlo a zanikla řada dřívějších velkých obcí.

S výjimkou Dolního Rakouska je jak průměrné zalidnění českého příhraničního území, tak i velikost center osídlení v ČR většinou výrazně nižší než v příhraničním území sousedních zemí.

Po postupné integraci, která probíhala po vstupu zemí středovýchodní Evropy do Evropské unie, došlo v závěru roku 2007 k úplnému otevření hranic v souvislosti se vstupem do schengenského prostoru. Tato skutečnost neznamená jen volný pohyb osob a zboží, ale zřejmě s určitým odstupem možnost společného plánování vývoje blízkých měst a obcí na obou stranách hranice.

Samozřejmě se nebude jednat o rychlý proces, neboť existují určité legislativní, ekonomické i jazykové bariéry.

Přesto v některých regionech či v seskupení sídel lze očekávat faktické změny v hierarchii sídelní struktury. Týká se to především v minulosti rozdělených měst (Cieszyn – Český Těšín, Gmünd – České Velenice), ale i dalších měst vytvářejících společný urbánní útvar (Vejpřty – Bärenstein), či měst velmi blízkých, kde lze předpokládat rozsáhlou možnost kooperace.

Zřejmě však nelze být bezvýhradními optimisty, neboť vyšší stupeň kooperace neexistoval ani přes vnitřní hranice dřívějšího Československa (např. Hodonín – Holíč) a dokonce přetrvávají problémy spolupráce měst, která se po roce 1990 rozdělila (např. Mladá Boleslav – Kosmonosy či Beroun – Králův Dvůr).

Vzhledem k tomu, že existují i pozitivní příklady spolupráce blízkých měst či obcí, lze předpokládat podobný přístup i u měst příhraničních.

V zásadě je možné předpokládat následující strategie vývoje:

(Zabývat se budeme případy, kdy dojde k výraznému posílení potenciálu „spojeného“ centra a zvýšení jeho role v osídlení).

- A. Větší (dvoj)město bude ovládat společné spádové území, centrální zóna dvojměstí může být rozvíjena ve vazbě na centrum většího města, ve výjimečných případech pak na styku měst.
- B. Ke spojení měst nedochází, avšak významným rozšířením spádového území nejvýznamnějšího města v seskupení sídel se výrazně zvýší jeho regionální význam. Tato skutečnost může ovlivnit jeho rozvoj.
- C. V případě zastoupení většího počtu měst v přeshraničním regionu je možná změna v dosavadní hierarchii vzhledem k tomu, že v nové situaci může dojít k propojování měst (obcí) přes hranice. Jedná se však o specifickou situaci (Šluknovsko).

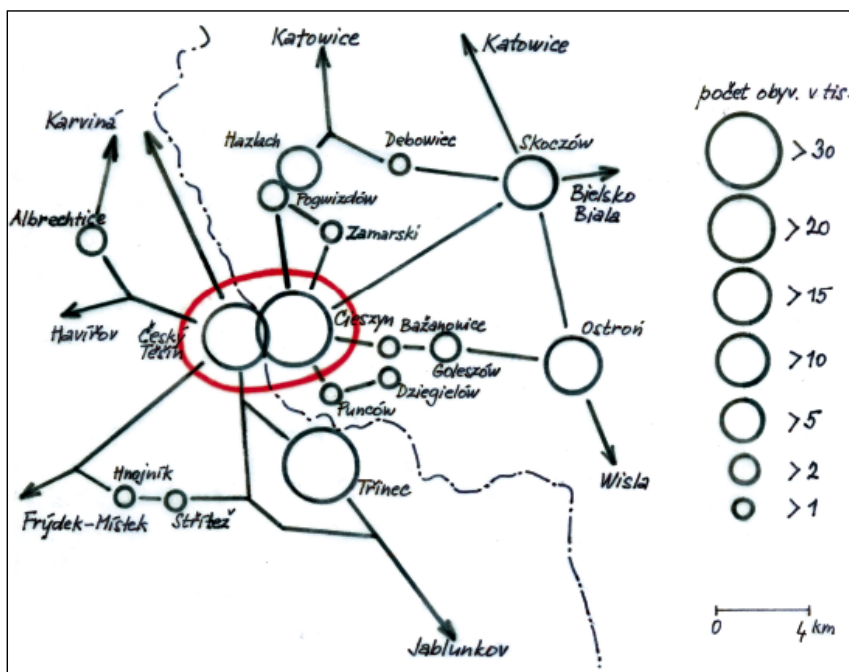
Strategie A – vznik většího města (souměstí)

Jedná se zejména o opětovné spojení v minulosti rozděleného města. Několik případů je ve střední Evropě též na německo-polských hranicích (Görlitz – Zgorzelec, Guben – Gubin, Frankfurt/O. – Słubice).

Ve dvou následně uváděných případech leží centrum a větší část „města“ mimo území ČR.

Cieszyn – Český Těšín (viz obr. 1)

Opětovným spojením významného slezského města s jádrem na polském území může dojít k výraznému posílení tohoto regionálního centra, které na obou stranách hranice má poměrně silné spádové území. Důsledkem společného rozvoje bude dominance nad druhým významným městem (průmyslovým centrem) Třincem i posílení autonomie v rámci širšího ostravského prostoru. Počet obyvatel společného města bude srovnatelný s bývalými okresními městy Frýdkem-Místkem a Karvinou. Významným potenciálem je i geografická poloha na hlavních severojižních i západovýchodních spojeních. Dvojměstí zřejmě posílí vazby k blízké významné polské aglomeraci města Bielsko-Biala, přes kterou vede hlavní silniční spojení na Kraków, největší město jižního Polska.

Obr. 1

Polsko		ČR	
Cieszyn	37,0	Český Těšín	26,2
Hazlach	9,8	Hnojník	1,4
Zamarski	1,3	Střítež	1,0
Pogwizdów	3,5	Třinec	38,4
Bažanowice	1,1	Albrechtice	4,0
Puńców	1,4	Na české straně je většina sídel součástí administrativního území měst Český Těšín a Třinec	
Dziegielów	1,3		
Skoczów	14,8		
Ustroń	15,4		
Goeszów	4,0		
Dębowiec	1,7		

Město Tescin známé od roku 1155, městem od roku 1217, královské město po roce 1659, od roku 1808 název Teschen a 1826 Stadt Teschen. Město bylo rozděleno v roce 1920 na Cieszyn (historická část) a Český Těšín s částmi Brandýs, Kamenec a Saská Krupá. V letech 1938 – 1945 jednotná správa (Teschen). V roce 1930 měla česká část Těšina 10 554 obyvatel (z toho 4 420 Čechů, 3 269 Němců, 1 466 Poláků a 560 Židů).

Gmünd – České Velenice (viz obr. 2)

V tomto případě nedojde k posunu opětovně spojeného města do vyšší kategorie center, ale k posílení stávajícího významu v osídlení zvýšením počtu obyvatel opět spojeného města. Vzhledem k tomu, že na českém území je minimální osídlení, nedojde ani k významnějšímu nárůstu počtu obyvatel společného spádového území. Sjedený Gmünd/České Velenice zvýší svůj význam posílením velikostního odstupů od dalších blízkých měst. V současné době má Schrems ležící na

Rakousko		ČR	
Gmünd	6,1	České Velenice	3,5
Weitra	2,9	Nové Hrady	2,6
Waldenstein	1,2	Suchdol n. L.	3,6
Hoheneich	1,6		
Schrems	5,8		
Kirchberg am W.	1,8		
Heidenreichstein	4,6		

České Velenice vznikly 31. 7. 1920 spojením československých částí obcí Česká Cejle, Dolní Velenice a Josefsko. Roku 1922 se České Velenice staly městem a v roce 1925 byla při úpravě státní hranice připojena část území rakouského města Gmünd (Gmünd III. – Bahnhof).

významnějších silnicích téměř shodný počet obyvatel.

Vzhledem k relativně slabým centrům severozápadní části Dolního Rakouska je posílení významu tohoto centra pozitivem.

Dvojměstí bude nejbližším centrem i pro blízké Novohradsko a je výrazně silnějším centrem než Trhové Sviny. Spádovým centrem může být i pro Suchdol n. L., neboť je bližší než velikostně srovnatelná Třeboň.

Velmi dobrá je poloha „dvojměstí“ mezi městy Nové Hrady a Suchdol n. L. na českém území, a městy Weitra a Schrems na území Rakouska.

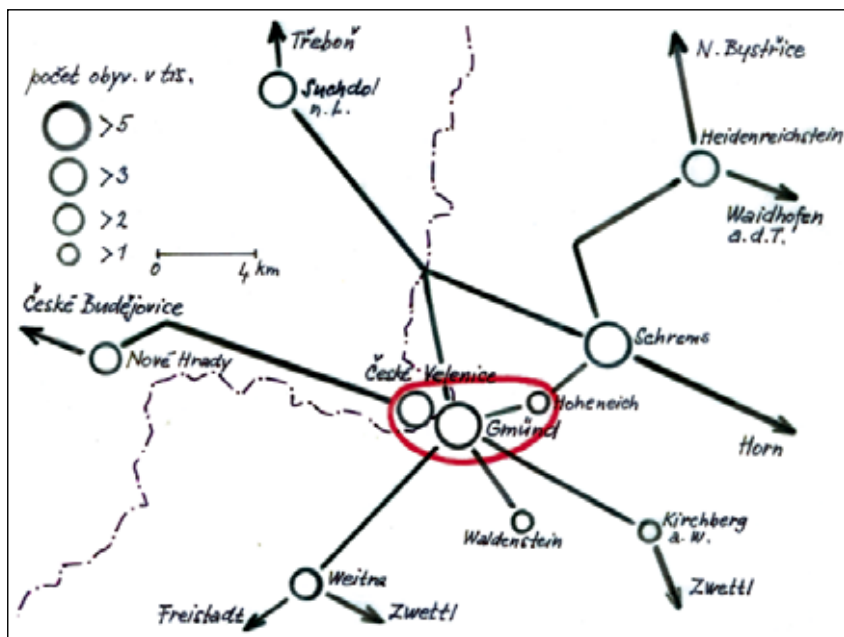
Závažným problémem vazeb v území je nízká kvalita silničního spojení na

Nové Hrady (a v podstatě až na České Budějovice) a skutečnost, že železniční zastávky na trati České Budějovice – České Velenice jsou značně vzdálené od sídel.

Rozvoj prostoru Gmünd/České Velenice může být významným příspěvkem k rozvoji osy České Budějovice – Gmünd/České Velenice – Zwettl – Krems a. D. – St. Pölten.

(cca 7,5 tis.) obyvatel. Mezi oběma městy leží malé polské město Porajów. Spádové území se na německé ani české straně výrazně nerozšíří (jihovýchodním směrem leží větší Liberec), Zittau je však přirozeným nadřazeným centrem polské enklávy s největším městem Bogatynia.

SRN		ČR		Polsko	
Zittau	29,9	Hrádek n. N.	7,3	Bogatynia	19,2
Olbersdorf	5,7			Porajów	2,5

Obr. 2

Přes Zittau je též možné spojení z Liberce do prostoru Rumburk – Varnsdorf.

Klingenthal – Kraslice (viz obr. 4)

Obě města mají relativně malá spádová území. Spolupráce může znamenat určité, nikoliv však významné, posílení většího centra Klingenthalu, který má i lepší dopravní napojení (k aglomeraci Plauen a dálnici A 72). Těchto vazeb pochopitelně může využívat i město Kraslice. Propojení měst vzájemně vzdálených cca 4 km nelze vzhledem k jejich rozvojovému potenciálu předpokládat.

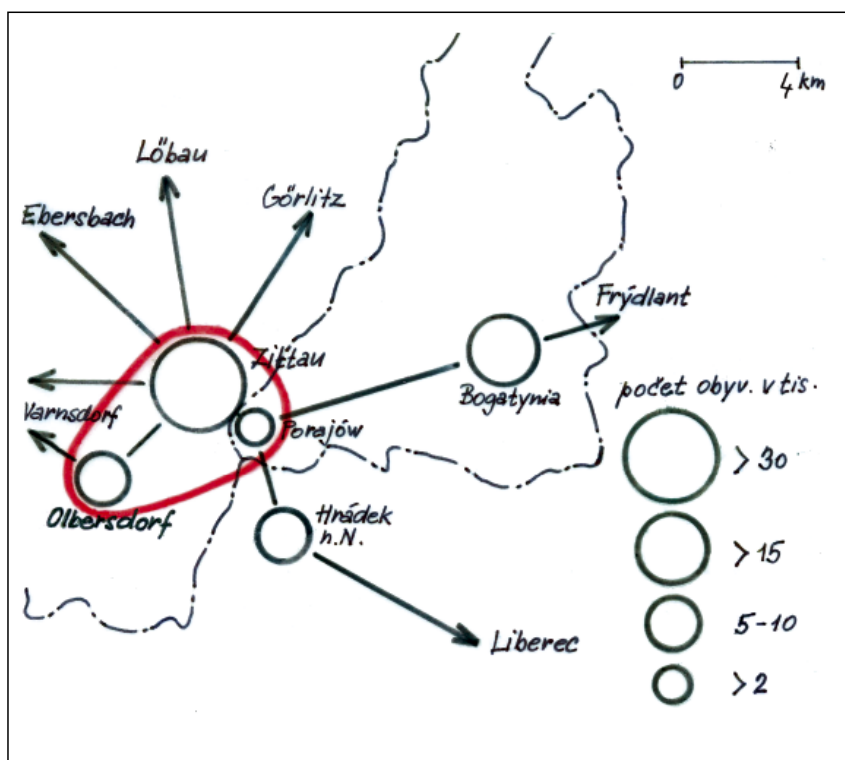
Počet obyvatel Kraslic kulminoval v roce 1930, kdy dosáhl 13,5 tis. Klingenthal ztratil po roce 1990 cca 3,5 tis. obyvatel.

Strategie B – posílení regionálního významu silnějšího města

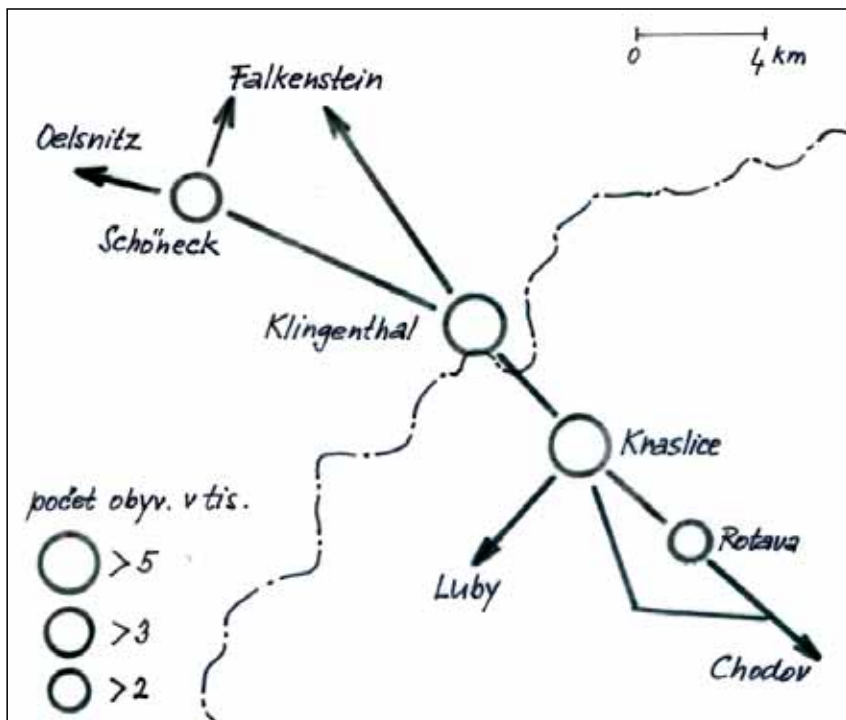
V dalších dvou případech se nejedná o rozdělená města, ale o města blízka, kde saská města výrazně dominují českému příhraničí. V třetím případě výrazně dominuje Náchod nad svým polským příměstským územím.

Zittau – Hrádek nad Nisou (viz obr. 3) Významnější spolupráci obou měst v minulém období komplikovala potřeba silničního spojení přes území Polska. Zatímco železniční trať tímto územím prochází, nové silniční spojení vedené východním obchvatem Zittau (možné jen přes Polsko) bylo touto zemí neustále odkládáno.

Zittau je výrazně větším centrem než Hrádek n. N., přestože město po roce 1990 ztratilo značný počet

Obr. 3

Obr. 4

SRN	ČR
Klingenthal	8,8
Schöneck	3,6
Kraslice	7,3
Rotava	2,5

Bärenstein – Vejprty

Tato města mohou společně zastávat roli lokálního centra. Jeho spádové území je však vzhledem k poloze velmi malé. V současné době má město Vejprty mírně vyšší počet obyvatel, neboť Bärenstein po roce 1990 jich více než 2 tis. ztratil. Město Vejprty má urbanistickou strukturu odpovídající dřívějšímu významu (počátkem 20. století mělo 13 tis. obyvatel), která je schopna saturovat potřeby rozvoje „centra“ dvojměstí s cca 6 tis. obyvateli.

Předpokladem rozvoje je společné plánování. V tomto případě by se i mohlo jednat o vznik dvojměstí, tedy o strategii A.

Pro značně izolované Vejprty je významným faktorem dostupnost saského regionálního centra Annaberg-Buchholz vzdáleného cca 9 km.

SRN	ČR
Bärenstein	2,7
Jöhstadt	3,2
Vejprty	3,3
Kovářská	1,3

okolí není vzhledem k relativně slabému populačnímu potenciálu v okolí tohoto města významné. Osídlení na české straně je výrazně silnější, v blízkosti Náchoda leží města Hronov a Nové Město n. M. a Česká Skalice. Propojení města Kudowa Zdrój s Náchodem (vzdáleným cca 3 km) nelze předpokládat. Obohacení o lázeňskou funkci v mikroregionu může být pro Náchod významným rozvojovým impulzem.

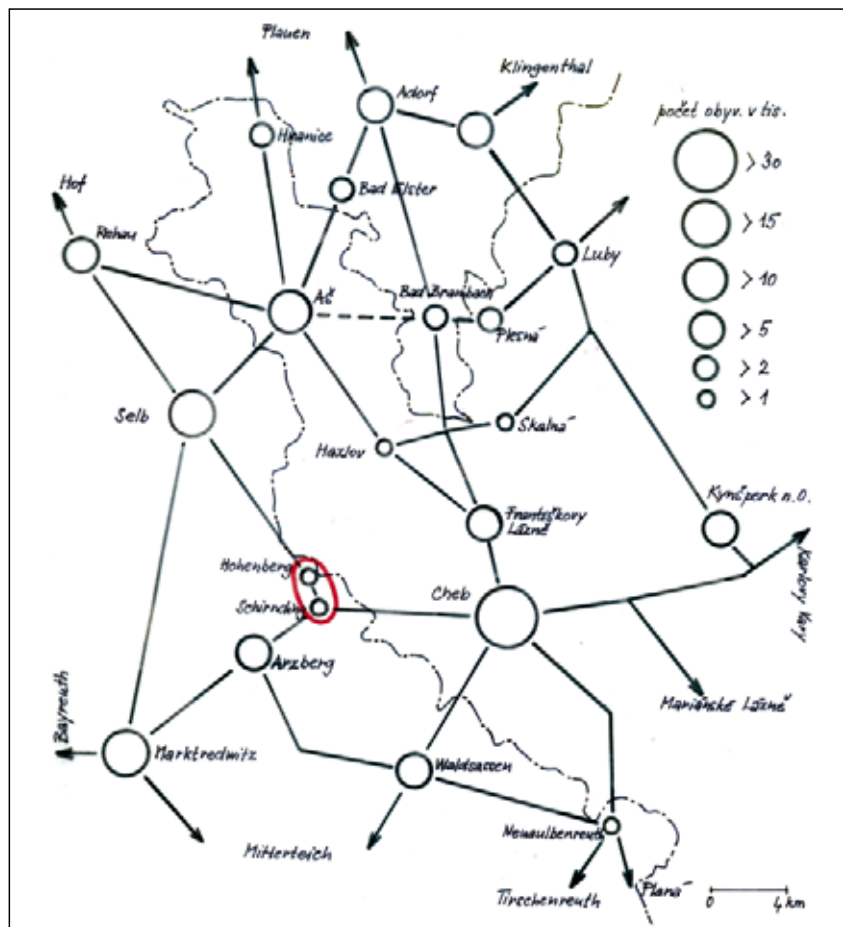
Polsko		ČR	
Kudowa Zdrój	10,2	Náchod	21,4
		Hronov	6,5
		Velké Poříčí	2,3
		Nové Město n. M.	10,1
		Česká Skalice	5,4

Chebsko (viz obr. 5)

„Zrušení“ hranic znamená pro město Cheb (resp. dvojměstí Cheb – Františkovy Lázně) obnovení výrazné regionální dominance v území. Cheb leží v mimořádné dopravní poloze. Třemi

Náchod – Kudowa Zdrój

Rozšíření spádového území Náchoda o polské město Kudowa Zdrój a jeho

Obr. 5

silnicemi ve směrech na Selb, Marktredwitz a Mitterteich je město napojeno na bavorskou severojižní dálnici A 93 Hof – Regensburg. Další silnice vede severním směrem na Plauen. Na českém území má Cheb silniční spojení na Karlovy Vary (Prahu) a Plzeň. Do některých z těchto směrů vede i železniční spojení.

Hlavní silnice byly většinou přestavěny jak na české, tak i německé straně. Zlepšit je potřebné zejména propojení Selb – Aš – Bad Brambach – Plesná a Neualbenreuth – Lipová – Okrouhlá. Cheb je výrazně silnějším centrem než bavorská okresní města Wunsiedel či Tirschenreuth i než město Marktredwitz, které je významným dopravním uzlem na bavorské straně hranic.

I v tomto prostoru některá města mírně ztrácejí co do počtu obyvatel (Adolf, Bad Ester, Bad Brambach, Arzberg, Waldsassen i Marktredwitz).

Strategie C – změny v polycentrické struktuře osídlení

Šluknovsko (viz obr. 6)

Specifickým územím je Šluknovsko, kde řada českých měst nemá vyhovující napojení na německou silnici B 98 propojující Dresden a Zittau, která je vedena v blízkosti českého území. Na západní straně dominuje saské město Neustadt blízkým českým městům Šluknov, Velký Šenov, Dolní Poustevna a Mikulášovice. Urbanistické propojení nepřipadá (s výjimkou měst Sebnitz – Dolní Poustevna) v úvahu, spojení přes Lobendavu a Dolní Poustevnu je zcela nedostatečné. Velmi špatné je též spojení severním směrem Šluknov – Sohland – Schirgiswalde.

Na saské straně byla postavena silnice Neustadt – Bischofswerda (s budoucím napojením na dálnici A 4) a obchvat Neugersdorf, na který naváže nová trasa na Löbau a Weissenberg (A 4). Významnější je však seskupení sídel v prostoru Rumburk – Varnsdorf na straně české a Ebersbach, Neugersdorf, Seifhennersdorf na straně saské.

SRN		ČR	
Adorf	5,8	Hranice	2,3
Markneukirchen	6,3	Aš	12,6
Bad Ester	4,0	Hazlov	1,6
Bad Brambach	2,2	Vojtanov	0,2
Selb	16,8	Františkovy Lázně	5,4
Hohenberg	1,5	Skalná	1,8
Schirnding	1,4	Cheb	32,9
Arzberg	5,9	Plesná	2,0
Waldsassen	7,3	Luby	2,5
Neualbenreuth	1,5	Kynšperk n. O.	5,0
Marktredwitz	17,9		
Mitterteich	7,1		

Cheb	1921	27 460 obyv. (3 493 Čechů, 22 061 Němců)
	1930	31 398 obyv. (3 493 Čechů, 24 979 Němců)
	1945 (zač. roku)	cca 58 tis. obyv. ¹⁾
	1947	14,5 tis. obyv.

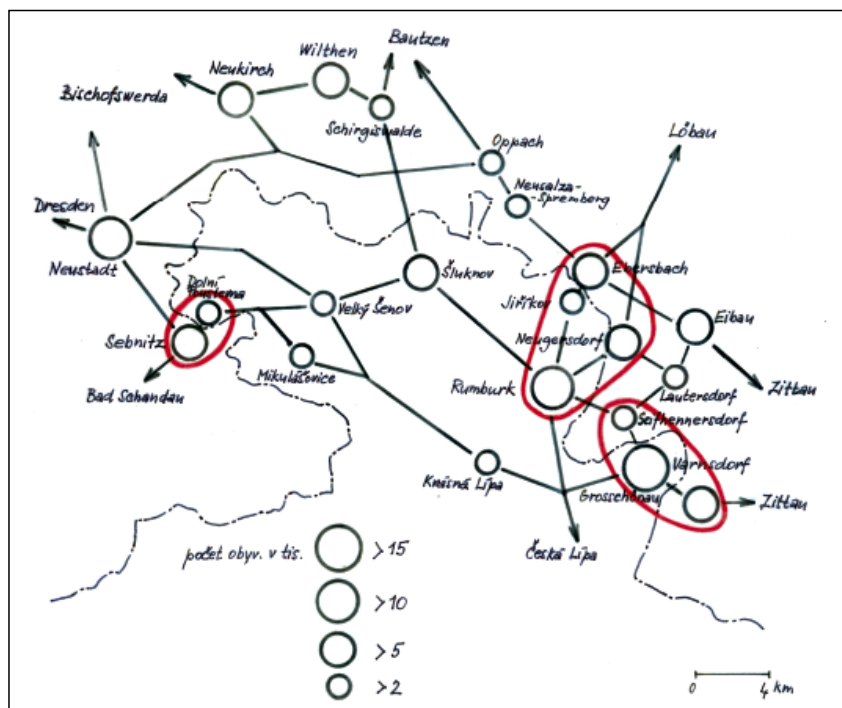
Zde by mohlo dojít ke dvěma kooperačním propojením

- Ebersbach – Neugersdorf – Jiříkov – Rumburk
- Varnsdorf – Seifhennersdorf – Großschönau

V prvním seskupení by zřejmě dominovalo dvojměstí Ebersbach – Neugersdorf a v druhém město Varnsdorf. V obou seskupeních je možné a žá-

doucí společné řešení rozvoje téměř navazujících sídel.

Mimo zlepšení vazeb na saskou silniční síť je potřebné i zlepšení páteřní trasy výběžku (II/266) včetně jejího prodloužení do saského města Neustadt, které je v tomto území nejvýznamnějším centrem. Dále je potřebné výrazné zlepšení přímého silničního spojení Varnsdorf – Zittau.

Obr. 6

1) Takto vysoký počet obyvatel je dán zejména vysokým počtem běženců, kteří tvořili značnou část populace Chebu v roce 1945.

SRN		ČR	
Neustadt	14,3	Mikulášovice	2,4
Sebnitz	8,9	Velký Šenov	2,0
Oppach	2,9	Dolní Pustevna	2,0
Schirgiswalde	3,1	Šluknov	5,7
Neusalza-Spremberg	2,5	Jiříkov	4,0
Eibau	5,0	Rumburk	11,2
Ebersbach	8,6	Krásná Lípa	3,7
Neugersdorf	6,2	Varnsdorf	15,8
Leutersdorf	4,1		
Seifhennersdorf	4,8		
Großschönau	5,3		
Wilthen	6,0		
Neukirch	5,4		
Großpostwitz	3,0		

Varnsdorf	1849	10 tis. obyv.	(největší vesnice v Čechách)
	1868	14 tis. obyv.	(město)
	1930	24,7 tis. obyv.	
	1950	15,8 tis. obyv.	
Rumburk	1930	15,7 tis. obyv.	
	1950	9,3 tis. obyv.	

Některá saská města ztratila po roce 1990 významný počet obyvatel (Ebersbach více jak 4 tis., Neugersdorf téměř 3 tis., Großschönau a Sebnitz cca 2 tis.).

Závěr

Cílem příspěvku je upozornit na možný společný vývoj měst ležících na „druhé“ straně státní hranice v situaci, kdy padla většina administrativních bariér. Nejedná se však jen o samotná města, ale i o možnou změnu regio-

nálních či jenom mikroregionálních vazeb v osídlení.

Většina z měst prošla od 40. let minulého století do dneška složitým demografickým vývojem výrazně se promítajícím do jejich významu v osídlení.

Možný společný vývoj může pro některé z nich znamenat výrazný rozvojový impuls.

Podstatně jednodušší je situace blízkých měst, kde v poměrně krátké době může být obnoveno či výrazně zlep-

šeno dopravní spojení. I tato změna nemusí být z obavy před možnou nežádoucí tranzitní dopravou obyvateli jednoznačně pozitivně přijata.

V případech propojení městské struktury je situace složitější. Nemůže se jednat jen o jednu silnici, ale o provázání komunikačního systému.

To je značně komplikované v případě „Těšina“, kde mimo hraniční řeku Olše (Olza) existuje významná bariéra v podobě železničních tratí a ploch. Celkem bez problémů je možné realizovat v centrální oblasti několik pěších lávek přes řeku. Potřebné je též přímé propojení Třinec – Cieszyn.

V dvojměstí Gmünd – České Velenice byla urbanistická koncepce nové části Gmündu (Neustadt) připravována k budoucímu propojení. Stávající ulici Lainsitzweg lze novým mostem přes řeku Lužnici (Lainsitz) propojit na Vitorazskou ulici, která spolu s navazující třídou Čsl. Legií je hlavní ulicí Českých Velenic. Další propojení existuje na severní straně dvojměstí v rámci společného hospodářského parku. Tato zóna však dosud nebyla plně integrována do uliční sítě obou měst.

Uvedené příklady pochopitelně nejsou vyčerpávající, smyslem příspěvku je především obnovit diskusi na téma významu regionálních center osídlení, která se pochopitelně netýká jen center příhraničních.

Ing. arch. Milan Körner
AURS, spol. s r.o.

Zdroje pro tabulky: www.czso.cz (ČR), www.regiochannel.de (SRN), *Internet* (Polsko, Rakousko)
Podklad pro obrázky: *Autoatlas 1 : 100 000 Česká republika. Geodézie ČS, a.s. a Geodézie Brno, a.s. 1996.*

ENGLISH ABSTRACT

New Role of “Border Centres” in the Unified Central Europe, by Milan Körner

The full opening of frontiers, resulting from the entry of the Czech Republic and other new member states of the EU into the Schengen area, creates conditions for a gradual improvement of the settlement structures in border territories. Besides the resumption of the joint development of temporarily divided towns, there are various changes in the settlement hierarchy to be expected, especially those leading towards a wider regional scope of some centres. Apart from the divided towns, this refers to cities making up larger urban formations or those situated close to each other, with important potential for cooperation. However, this will not be a rapid process, due to various legislative, economic, and linguistic barriers.